

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Eski Uygurca Tıp Metinlerine İlişkin Birkaç Fragman¹

A Few Fragments of Old Uyghur Medical Texts

Uğur UZUNKAYA^{a,*}

^a Doç. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0003-4534-9305

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 28 Kasım 2023

Kabul tarihi: 15 Nisan 2024

Anahtar Kelimeler:

Eski Türkçe,

Eski Uygurca,

Din dışı metinler,

Tıp metinleri,

Metin neşri.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: November 28, 2023

Accepted: April 15, 2024

Keywords:

Old Turkic,

Old Uyghur,

Non-religious texts,

Medical texts,

Text edition.

ÖZ

Eski Uygurca esasen tercüme bir dinî edebiyat temelinde oluşmuştur. Bunun yanında din dışı olarak adlandırılan metin ve metin parçaları da mevcuttur. Bu metin ve metin parçalarını mektuplar, hukuki belgeler, kutlama, takvim ve tıp metinleri oluşturmaktadır. Bunlar arasında önemli bir yere sahip olan tıp metinleri halk tıbbı, Süryani, Hint ve Çin tıbbi gelenekleri üzerine inşa edilmiştir. Bu metinlerde bitki, hayvan ve maden adlarıyla birlikte bunlardan üretilen droglara, muhtelif hastalıklara, ağrılara, sağaltım metotlarına, tıbbi reçete ve müdahalelere yer verilir. Eski Uygurca tıp metinleri üzerine yapılan ilk çalışmaları metin neşirleri oluşturmaktadır. Bunu ise bitki adları, ilaç terkipleri ve benzeri konuları ihtiva eden leksik çalışmalar izlemiştir. Bunların yanında tıp tarihi alanında yapılan incelemelerle de bu metinlerin Orta Asya Türk tıbbındaki gelişimi incelenmiştir. Bugün gelinen noktada Eski Uygurca tıp metinlerinin büyük oranda neşirlerinin yapıldığı, leksik ve tıp tarihi açısından incelendiği belirtilmelidir. Bu yazı da Eski Uygurca tıp konulu şimdiye değin neşredilmemiş dört fragmanın neşirini konu almaktadır. Bu fragmanlar bugün Berlin Turfan Koleksiyonu'nda Mainz 353 (T II D 177-1), U 116 (T II K x 12), U 238 (T II D 177; Glas: T II D 177 g) ve U 239 (T II D 177; Glas: T II D 177 X) arşiv numaralarıyla saklanmaktadır. Bu çalışmada yukarıda bahsi geçen dört fragmanın yazı çevirimi, harf çevirisi, Türkiye Türkçesine aktarımı, açıklamaları ve sözlüğü sunulmuştur.

ABSTRACT

Old Uyghur language emerged as a result of translating religious texts. Additionally, there are also written works and fragments that are categorized as non-religious. The collection of texts and fragments includes letters, legal documents, celebration records, calendars, and medical texts. Medical texts are based on ancient medical traditions from different cultures, such as folk medicine, Assyrian, Indian, and Chinese. These texts include the names of plants, animals, minerals, drugs, diseases, treatments, and medical interventions. The earliest research on Old Uyghur medical texts involved the editing of texts. Subsequent to this, there were studies focused on lexicon, encompassing plant names, drug compositions, and related subjects. Furthermore, studies in the field of medical history were conducted to examine the development of these texts in Central Asian Turkish medicine. It is worth noting that Old Uyghur medical texts have largely been published and analyzed for lexical and medical history up to this day. This article presents four previously unpublished fragments on Old Uyghur medicine. The fragments, known as Mainz 353 (T II D 177-1), U 116 (T II K x 12), U 238 (T II D 177; Glas: T II D 177 g), and U 239 (T II D 177; Glas: T II D 177 X), are now part of the Berlin Turfan Collection. This paper presents the transcription, transliteration, Turkish translation, explanations, and dictionary of the aforementioned fragments.

¹ Bu yazı, TÜBA-GEBİP projesi kapsamında desteklenmiştir.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: uguruzunkaya@gmail.com

EXTENDED ABSTRACT

Old Uyghur, a historical period of the Turkish language, is primarily based on religious literature translations. Furthermore, there are comparatively fewer texts that are not related to religion. Old Uyghur non-religious written sources include various documents such as letters, sales and exchange, adoption, pledge, manumission and will documents, lease contracts, harvest, new year celebration, calendar, and medical texts. Various diseases and their treatments are covered in Old Uyghur medical texts. In addition, these texts contain the names of plants, animals, minerals, drugs, diseases, treatments, and medical prescriptions. Old Uyghur medical texts were written in Syriac, Brāhmī, and Sogdian Uyghur letters, drawing from Assyrian, Indian, Chinese, and folk medicine traditions. The initial studies of Old Uyghur medical texts were based on text publication, which were formed under the influence of these medical traditions. Subsequent to these studies, there were further investigations into lexicons, with a particular focus on plant names, drug compositions, and related topics. Furthermore, studies in the field of medical history were conducted to examine the development of these texts in Central Asian Turkish medicine and their impact on the Anatolian region. In this article, we present four previously unpublished fragments on medicine written in Old Uyghur and provide a philological analysis. The textual fragments analyzed in the study are currently preserved in the Berlin Turfan Collection, identified by the archive numbers Mainz 353 (T II D 177-1), U 116 (T II K x 12), U 238 (T II D 177; Glas: T II D 177 g), and U 239 (T II D 177; Glas: T II D 177 X).

The initial fragment in the study bears the archive number Mainz 353 and the find sign T II D 177-1. The front side of the fragment featured in this article is inscribed with Uyghur letters derived from Sogdian and comprises thirteen lines. The first line and the final three lines of the mentioned fragment have been subject to considerable textual harm. The manuscript has partially damaged line breaks. The fragment's back side features Brāhmī letters, but only the front side is included in this article as published by Maue. In the article, the second fragment is identified by the archive number U 116 and the find mark T II K x 12. The fragment has a total of twenty-six lines on pages A and B. The first two lines of page A are heavily damaged and have damage at the beginning of the lines. The last line of page B also has textual damage due to damaged line breaks. This article contains a third fragment with the archive number U 238 and the find marks T II D 177 and T II D 177 g. The fragment has eighteen lines on both sides. The front of the fragment is damaged at the line breaks, and only a few letters remain in the last line. The back side of the fragment is damaged at the beginning of the lines, and only a few letters can be detected in the third, fourth, fifth, sixth, and ninth lines of the manuscript. The back of the fragment has page numbering in the format "beš p(a)t(a)r". Both sides of the fragment make a reference to Ātreya (OU *atari arži*), who is considered the grandfather of Indian medicine. The fourth and final fragment in the study has the archive number U 239 and the find marks T II D 177 and T II D 177 X. The fragment has a total of twenty-four lines on both sides, A and B. Unfortunately, the first three lines of page A have suffered extensive damage, while other lines are relatively well-preserved. Similarly, page B of the manuscript is damaged in the first five lines.

This article provides a transcription, transliteration, and translation of four fragments. The text transcription and transliteration are based on the procedure in *Uigurisches Wörterbuch* (cf. Röhrborn, 1977-1998, pp. 9-10 and pp. 13-14; Röhrborn, 2010, pp. XXXIII-XXXV). Due to partial or complete damage to some lines, a line-by-line transfer method is followed when translating the text into Turkey Turkish. The text explanations include text repairs, reading and interpretation hesitations, grammatical structures of the vocabulary encountered for the first time in the historical periods of Turkish, reduplications, some medical terms, and the structure of loan words. The dictionary and index section are created by taking all the words that are fully witnessed in the text as the beginning of the article. The origin information of these headings, their meanings in the text, and the context in which they occur are included.

The study has yielded the following results: 1. Four fragments, consisting of 81 lines written in Uyghur letters of Sogdian origin, have been published for the first time. 2. The vocabulary of the study has identified 111 items, of which 99 (89.18%) are nouns, and 12 (10.81%) are verbs. 3. The vocabulary of the text has 8 (7.20%) loan words. 4. The study has identified the word *talkın-* which means "to twist, to curl" and was not previously documented in the historical periods of the Turkish language. 5. The second textual source of the expression "yäk iç[gä]k [yek] y[el]pik", which has been accepted as hapax legomenon for the texts so far, is determined based on the word "yek". 6. The influence of Indian medicine is observed in the study, as evidenced by the word *atari arži* which means "Wise Ātreya" found in these texts. 7. The texts published for the first time with this article will be a source for both Old Uyghur research and Central Asian Turkish medical studies.

Giriş

Türkçenin tarihî dönemlerinden biri olan Eski Uygurca esasen dinî bir tercüme edebiyat üzerine temellenmiştir. Bunun yanında görece daha az sayıda din dışı metinler de bulunmaktadır. Eski Uygurcanın din dışı yazılı kaynaklarını mektuplar, satış ve değiş tokuş, evlat edinme, rehin, azat ve vasiyet belgeleri, kira kontratları, hasat, yeni yıl kutlama, takvim ve tıp metinleri oluşturmaktadır. Eski Uygurcayla kaleme alınan tıp veya sağlık metinleri, muhtelif hastalıkları ve ağrıları konu alır ve bunların tedavileri üzerine odaklanır. Bunun yanında bu metinlerde bitki, hayvan ve maden adlarıyla birlikte bunlardan üretilen droglara, hastalık tanımlamalarına, sağaltım metotlarına, tıbbi reçete ve müdahalelere yer verilir. Soğd kökenli Uygur harfleri yanında Süryani ve Brāhmī harfleriyle de kaleme alınan Eski Uygurca tıp metinlerinin kaynaklarını halk tıbbı, Süryani, Hint ve Çin tıbbi geleneklerinin oluşturduğu bilinmektedir (Zieme, 2007, s. 308). Bu tıbbi geleneklerin etkisinde oluşan Eski Uygurca tıp metinleri üzerine yapılan ilk çalışmalar metin neşri temelinde gelişmiştir (krş. [Arat], 1930; [Arat], 1932; [Arat], 1937; Gabain, 1954; Maue ve Sertkaya, 1986; Maue, 1996; Ölmez, 1996; Zieme, 1999; Maue, 2008; Gürgan, 2010; Abudurexiti, 2013; Maue, 2015 ve Sertkaya, 2021). Bu çalışmaları bilhassa bitki adları, ilaç terkipleri ve benzeri konuları ihtiva eden leksik çalışmalar izlemiştir (krş. Bailey, 1953; Maue ve Sertkaya, 1991; Çelik, 2012; Batmaz, 2013; Çetin, 2021 ve Tokyürek, 2021). Bunların yanında tıp tarihi alanında yapılan incelemelerle de bu metinlerin Orta Asya Türk tıbbındaki gelişimi ve Anadolu sahasına etkileri irdelenmiştir (krş. Gürgan, 2010; Acar, 2022). Bu bağlamda bu yazı da Eski Uygurcayla kaleme alınmış şimdiye kadar neşredilmemiş tıp konulu dört fragmanın metinsel neşrini ve filolojik incelemesini konu almaktadır. Çalışmaya dâhil edilen metin parçaları Berlin Turfan Koleksiyonu'nda Mainz 353 (T II D 177-1), U 116 (T II K x 12), U 238 (T II D 177; Glas: T II D 177 g) ve U 239 (T II D 177; Glas: T II D 177 X) arşiv numaralarıyla saklanmaktadır.

Çalışmadaki ilk fragmanın arşiv numarası Mainz 353 ve buluntu işareti ise T II D 177-1'dir. Fragmanın bu yazıda neşredilen ön yüzü Soğd kökenli Uygur harfleriyle yazılıdır ve on üç satırdan oluşur. Mezkûr metin parçasının ilk satırı ve sondan üç satırı büyük oranda metinsel hasara maruz kalmıştır. Yazmanın satır sonları da kısmi hasarlıdır. Söz konusu fragmanın ön yüzünün tıp hakkında olduğu Zieme (2013, s. 491) tarafından belirlenmiştir. Fragmanın bu yüzü henüz kataloglanmamıştır. Fragmanın arka yüzü ise Brāhmī harfleriyle kaleme alınmıştır. Maue, fragmanın dört satırdan oluşan arka yüzünü neşretmiş ve bunun ketebe kaydı ve son dörtlüğü olan belirlenememiş bir metnin sonu olarak tarif etmiştir (Maue, 1996, s. 194-195). Fragmanın arka yüzü Maue tarafından neşredildiğinden bu yazıda yalnızca ön yüzünün neşrine yer verilmiştir.

Yazıda ele alınan ikinci fragman U 116 arşiv numarasını ve T II K x 12 buluntu işaretini taşımaktadır. Fragmanın A ve B sayfasında toplam yirmi altı satır mevcuttur. Satır başlarından hasarlı A sayfasının ilk iki satırı yoğun hasara maruz kalmıştır. Satır sonlarından hasarlı B sayfasının ise ilk iki satırıyla sonuncu satırı metinsel hasar taşımaktadır. Tıp konulu söz konusu fragman hakkındaki ilk bilgilere Zieme (2013, s. 491) yer verse de fragmanın fiziksel bilgilerini ihtiva eden katalog Ünal (2023) tarafından hazırlanmıştır.

Bu yazının üçüncü fragmanı U 238 arşiv numarasına ve T II D 177 ile T II D 177 g buluntu işaretlerine sahiptir. Fragmanın ön ve arka yüzünde toplam on sekiz satır mevcuttur. Fragmanın ön yüzü satır sonlarından hasarlıdır ve son satırında da sadece birkaç harf kalıntısı vardır. Fragmanın arka yüzü ise satır başlarından hasarlıdır ve söz konusu yazmanın üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı ve dokuzuncu satırlarında sadece birkaç harf kalıntısı tespit edilebilmiştir. Fragmanın arka yüzünde “beş p(a)t(a)r” biçiminde sayfa numaralandırması mevcuttur. Yine fragmanın her iki satırında da Hint tıbbının büyükbabası kabul edilen Ātreya'ya (EUyg. *atari arži*) atıf yapılır (krş. Zieme, 2013, s. 491). Bu yazmanın fiziksel

bilgilerine Knüppel (2013, s. 75-76) yer verir.

Çalışmadaki dördüncü ve son fragman U 239 arşiv numarasını ve T II D 177 ile T II D 177 X buluntu işaretlerini taşımaktadır. Fragmanın A ve B yüzünde toplam yirmi dört satır mevcuttur. Yazmanın A sayfasının ilk üç satırı yoğun bir hasara maruz kalmıştır. Diğer satırlar ise görece iyi korunmuştur. Yazmanın B sayfası ise ilk beş satırından hasarlıdır. Fragmanda geçen *arsayan* (oku: *rasayan*) “yaşam iksiri”, *bögür* “böbrek”, *ämlä-* “tedavi etmek”, *otaçı* “hekim”, *yelpik otu* “şeytan otu”, *sigşil* “yaşam gücü” vb. ifadeler metnin tıp metni olduğunu kanıtlar türden sözcüklerdir. Fragmanın fiziksel özelliklerine ilişkin bilgileri Knüppel (2013, s. 76) paylaşır.

Bu yazı yukarıda bahsi geçen dört fragmanın yazı çevirimini, harf çevirisini, Türkiye Türkçesine aktarımını, açıklamalarını ve sözlüğünü içermektedir. Çalışmanın metin kısmındaki yazı çevirimi ve harf çevirisinde *Uigurisches Wörterbuch*'daki (krş. Röhrborn, 1977-1998, s. 9-10 ve s. 13-14; Röhrborn, 2010, s. XXXIII-XXXV) usul esas alınmıştır. Metnin Türkiye Türkçesine aktarımında, kimi satırların kısmi veya bütünlüklü hasarı sebebiyle, satır satır aktarım usulü takip edilmiştir. Metnin açıklamalarında metin tamirlerine, okuma ve anlamlandırma tereddütlerine, Türkçenin tarihsel dönemleri için ilk kez karşılaşılan söz varlığının dil bilimsel yapılarına, ikilemelere, kimi tıp terimlerine ve alıntı sözcüklerin yapısına değinilmiştir. Sözlük ve dizin kısmı metinde bütünlüklü olarak tanıklanan bütün sözcüklerin madde başı olarak alınmasıyla oluşturulmuştur. Bu madde başlarının köken bilgisine, metindeki anlamlarına ve geçtiği bağlama yer verilmiştir.

Eski Uygurca Metin

		Mainz 353 (T II D 177-1)
		ön
(01)	01 /// /// (P) l//
(02)	02	bo yertinçü yer suv yañ... .. pw yyrtynçw yyr swv y'nk... ..
(03)	03	ärkän bo yer suvda 'rk'n pw yyr swvd' ty/... ..
(04)	04	yalñok yok ärür y'lnkwq ywq 'rwr
(05)	05	yerintäki t(ä)ñrilär yyrynt'ky tkry l'r p/... ..
(06)	06	kudı entilär qwdy 'ynty l'r ...r
(07)	07	etilmistä /ytylmyšt' 'y///... ..
(08)	08	t(ä)ñri yeri tkry yyry t.../
(09)	09 /r nynk /...wy... ..
(10)	10	kün ay [t(ä)ñri] kwyn 'y ///
(11)	11 //
(12)	12 y... ..
(13)	13 '/... ..

U 116 (T II K x 12)**A sayfası**

- (14) 01
...../ ... /...
- (15) 02
.....w//...
- (16) 03 bol[tı]
.....r pwl//
- (17) 04 ätöz
...../ 't'wyz
- (18) 05 talkıntı
...../ 't'lqyntı
- (19) 06 karıngu boltı
.....q' r' n/qw pwlty
- (20) 07 kamağ yalḥoklar
..... q' m' q' y' lḥkwq l' r
- (21) 08 künintä
...../ kwynynt'
- (22) 09 *kün* [a]y t(ä)ḥri o[r]d[o]sı b(ä)lgülüg
kwyn //y tḥkry ' //d/sy plkwlwk
- (23) 10 boltı *anta* temin *ken* ...
pwlty ' 'nt' tymyn *kyn* tḥ//
- (24) 11 ... kolu adıra biltılär
yyl ... / q'wlw ' 'dyr' pyltyl' r
- (25) 12 ... [k]üçlüg boltı
... //yçlwkw pwlty
- (26) 13 ... ol ...
... 'wl ...

B sayfası

- (27) 01
...../
- (28) 02
...//yw...
- (29) 03 tutungu[luk]
twtwnqw///
- (30) 04 vitilär ol
vytyl' r' wl
- (31) 05 el han bäg
'yl q' n p' k
- (32) 06 arḥi bir täg
'rz y pyr t' k
- (33) 07 t(ä)ḥri yerintäki
tḥkry yyrynt' ky /
- (34) 08 yuklar ärti yalḥo[k]
ywql' r' rty y' lḥkw/
- (35) 09 karımak iğl[ä]mäk ölmäk bilmäz
q' rym' q' ykl/m' k' wylm' k' pylm' z
- (36) 10 ärtılär *anta* basa
'rty l' r' 'nt' p' s' ... w/qyn
- (37) 11 *üläştıl*[är]
'wyl 'şty l// s/...k //
- (38) 12 *biltılär on*
pyltyl' r' wn
- (39) 13
...../ty

U 238 (T II D 177; Glas: T II D 177 g)**ön**

- (40) 01 inçä kaltı atari ar[ži]
'ynç' q' lty ' t' ry ' r//²
- (41) 02 tegm[ä] ot äm bilmäk
tykm/ /wt' m pylm' k
- (42) 03
' k/wçy ... y /n t' nt/ ...
- (43) 04 yäk iç[gä]k [yek] y[el]pik
y' k ' yç//k /// y//pyk
- (44) 05 ämlämi[ş]
' ml' my/
- (45) 06 bakm... ..
p' qm/ ... y ... y (P)
- (46) 07 şast(i)r [atari]
ş' str y/ ... (P) //
- (47) 08 arži yıd [yıpar]
' rž y yyd (P) //
- (48) 09
/.../ty

arka**beş p(a)t(a)r****pyş ptr**

- (49) 01 l(i)g üzä ig t[oga] ...
... .. lq ' wyz ' yk t// ' qy
- (50) 02 atl(i)g tnl(i)g ...
... .. / ... ' tlq tynlq ... /yq
- (51) 03
... .. ty// ... // /q
- (52) 04
... .. kwy... .. s' p
- (53) 05
... .. //yyş
- (54) 06
... .. /ydy p
- (55) 07 y(a)rlıkançuç[ı]
... .. yrlyq' nçwç/
- (56) 08 [köñül] atari arži
// ' t' ry ' rž y
- (57) 09
... .. ' dy... y

U 239 (T II D 177; Glas: T II D 177 X)**A sayfası**

- (58) 01
/... ..
- (59) 02 sış
syş s... ..
- (60) 03 başın
p' şyn /... ..
- (61) 04 beşinç ağızı bilmä[k]
pyşynç ' qyz y /.../... pylm' /
- (62) 05 arsayan (oku: *rasayan*) katmak
' rs' y' n q' tm' q' /.../ ... ykyt

² Satırın üstünde <l' r> harfleri mevcuttur.

- (63) 06 kılmak öz yaş kılmak
qylm'q 'wyz y'şn qylm'q
- (64) 07 altınç kânç ämlämäk
'ltyñç k'ñç .../...yş 'ml'm'k
- (65) 08 süt içürmək yetinç işlä[r]
swyt 'yçwrm'k yytynç 'yşl'/
- (66) 09 yelpik oti katmakta ulatı
yylpyk 'wty q'tm'q t' 'wl'ty
- (67) 10 sigşil ämlämäk s[äkiz]inç ärninç
sykşyl 'ml'm'k s/// ynç 'r nynk
- (68) 11 beş bädük yeti anu[k] böğür
pyş p'twk yyty 'nw/ pwykwr
- (69) 12 yamamak äd asmak kılmakka
y'm'm'q 'd 'sm'q 'dq/r qylm'q q'
B sayfası
- (70) 01
...../k
- (71) 02
...../q
- (72) 03 ämlämiş
..... ml'myş
- (73) 04 köñül
...m'k /... .. / kwynkwł
- (74) 05 [a]nçulayu
...nqwrn/// //...m/ ... //nçwl'yw
- (75) 06 tüz kön[i]
twyz kwyn/ .../...t/.../.../.../y nynk
- (76) 07 baştnkı ol kim
p'ştyñqy //... .. /yty 'wl kym
- (77) 08 otaçı at... .. ämlägäli sakınsar
'wt'çy 't... ..yk 'ml'k'ly s'qyns'r
- (78) 09 äñilki sä[kiz] [tör]lüg ärdäm bilmiş
'nk'ylyky s'/// ///lwk 'rd'm pylmyş
- (79) 10 k(ä)rgäk inçi[p] ... ol säkiz törlüg
krk'k 'ynçy/ .../ 'wl s'kyz twyrlwk
- (80) 11 ärdäm tep inçä bilmiş k(ä)rgäk
'rd'm typ ...//... 'ynç' pylmyş krk'k
- (81) 12 äñilki kökütä üstün başkatägi
'nk'ylyky kwykwz t' 'wyz twn p'şq't'ky

Eski Uygurca Metnin Aktarması

Mainz 353 (T II D 177-1) ön

(01) (02) bu dünya₂ suret... (03) iken bu dünyada (04) insan yoktur. ...
... (05) yerindeki tanrılar (06) aşığı indiler. (07) yaratıldığında (08) tanrı
ülkesi (09) (10) güneş ve ay (11) (12) (13)

U 116 (T II K x 12) A ve B sayfası

A sayfası (14) (15) (16) oldu. (17) beden (18)
kıvrıldı. (19) karanlık oldu. (20) bütün insanlar (21) gününde (22) güneş ve
ay sarayı belli (23) oldu. Hemen₂ sonra (24) vakt(i) ayrıntılı bildiler. (25)
güçlü oldu. (26) o ... **B sayfası** (27) (28) (29) tutunmak için (30)
ritüellerdir. (31) hükümdar ve bey (32) bilge aynı şekilde (33) tanrılar ülkesi
... .. (34) kalıntılar idi. İnsa[n] (35) yaşlılık, hastalık ve ölüm bilmez (36) idiler. Ondan
sonra (37) paylaştıl[ar]. (38) bildiler. On (39)

U 238 (T II D 177; Glas: T II D 177 g)

ön (40) tıpkı bunun gibi Ātreya (41) denen ilaç₂ bilme (42) (43) şeytan, vampir, hayalet, goblin (44) iyileştirmiş (45) (46) Budist öğretisi metni (Skt. *śāstra*) Ātreya (47) koku₂ (48) **arka** beş(inci) yaprak (49) ile hastalık₂ ... (50) ... adlı canlı ... (51) (52) (53) (54) (55) merhamet (Skt. *karuṇā*) (56) Ātreya (57)

U 239 (T II D 177; Glas: T II D 177 X)

A sayfası (58) (59) apse (60) başını (61) Beşinci: Ağzı bilme. (62) yaşam iksiri (Skt. *rasāyana*) katma (63) yapma, hayat₂ ... yapma. (64) Altıncı: Embriyo ... tedavi etme, (65) süt içirme. Yedinci: İşleyen (66) cin (çarpması) otu katmada ve benzeri (67) yaşam gücü tedavi etme. Sekizinci: İnsanın (68) beş büyük yedi hazı[r] böbrek (69) onarma, sperm (?) artırma ... yapmaya **B sayfası (70)** (71) (72) tedavi etmiş. (73) gönül (74) bu şekilde (75) düz ve doğr[u] (76) birinci o ki (77) hekim ad... tedavi etmek için düşünse, (78) ilk olarak se[kiz] tür[lü] fazileti bilmeli. (79) Böylec[e] ... o sekiz türlü (80) fazilet diyerek ... bu şekilde bilmeli. (81) İlk olarak göğüsten yukarı başa kadar

Eski Uygurca Metnin Açıklamaları

(02) yaṅ...: Sözcüğün anlamı metin hasarı sebebiyle kesin değildir.

(10) kün ay [t(ä)ṅri]: Bu metin tamiri için krş. 22. satır: *kün* [a]y t(ä)ṅri.

(18) talkın-tı: *talkın-* fiili belirlenebildiği kadarıyla Türk dilinin tarihî dönemlerinde belgelenmemiştir. Sözcüğün kökünü oluşturan *talk-* biçimine ise “zarar vermek; ayıp sayılmak” anlamlarıyla *Dīvānu Lugāti t-Türk*’te rastlanmaktadır (Kaçalın ve Ölmez, 2023, s. 828a; krş. Clauson, 1972, s. 495b). Erdal, *talk-* fiilinin DLT’de mecazi anlamda kullanıldığını belirtir ve *talku*, *talguç*, *talkıg*, *talkış-* ve *talkıt-* sözcüklerinin anlamlarından ötürü *talk-* fiilinin birincil anlamının “gerginliklerini arttırmak için ipleri bükmek” veya “deriyi germek için bükmek” olduğunu ifade eder (Erdal, 1991, s. 360). DLT’de belgelenen bu sözcüklerin yapıları ve anlamları şöyledir: *talku* [**talk-gu*] “eğrilmiş, bükülmüş” (Kaçalın ve Ölmez, 2023, s. 828b; Clauson, 1972, s. 496a); *talguç* [**talk-guç*] “denk (hayvan yükü) ile ip arasına sokulan ve ip birkaç kez bükülünce yükü sıkıp dengin sarkmasını önleyen bir tahta parçası [toka ?]” (Kaçalın ve Ölmez, 2023, s. 828a; Clauson, 1972, s. 496a); *talkıg* “bir işe mani olma, sürüncemede bırakma” (Kaçalın ve Ölmez, 2023, s. 828b; Clauson, 1972, s. 496a); *talkış-* [< *talk-ış-*] “dürüp bükümde yardım etmek” (Kaçalın ve Ölmez, 2023, s. 828b; Clauson, 1972, s. 497b) ve *talkıt-* [< *talk-it-*] “(işe) mani olmağa yönlendirmek” (Kaçalın ve Ölmez, 2023, s. 828b; Clauson, 1972, s. 497a). Bu ifadelerden sonra tarihî dönemler için *hapax legomenon* olarak değerlendirilmesi gereken bu sözcüğün yapısının *talk-in-*, anlamının ise – metinde bağlam söz konusu olmadığından ihtiyatla – “bükülmek, kıvrılmak” olduğunu belirtmek gerekir.

(30) viti+lär: EUyg. bu sözcüğün geçtiği satırdan bir önceki satır büyük oranda hasarlıdır. Bu sebeple söz konusu sözcüğün kendisinden önceki başka bir sözcüğün devamı olup olmadığı kesin değildir. Metindeki okuma ve anlamlandırmaya ihtiyatla yaklaşılması gerekirse de EUyg. *viti* sözcüğü Skt. *vidhi*’ye “ritüel; biçim, yol; kural, yön, eğilim, yöntem, slogan” (Monier-Williams, 1899, s. 967b; Edgerton, 1953, s. 488b; Davids ve Stede, 1921-25, s. 623; Wilkens, 2021, s. 848a) dayanır.

(34) yuk+lar: Sözcüğün okuma ve anlamlandırmasına ihtiyatla yaklaşılmalıdır; çünkü satır başında yer alan bu sözcüğün öncesindeki satır büyük oranda hasarlıdır ve bu durum sözcüğün başka bir sözcüğün devamı olup olmadığı şüphesini doğurmaktadır. Sözcük metinde

“artık, kalıntı, sıyrıntı” (Wilkens, 2021, s. 918a) olarak anlamlandırılmıştır; ancak sözcükten sonra gelen *ār-ti* “idi” ifadesinden dolayı bunun kendisinden önceki satırda tespit edilemeyen herhangi bir fiilin üzerine gelen görülen geçmiş zaman {-yUk} eki, {+IAr} çokluk üçüncü kişi şahıs eki – her ne kadar bu tespit edilemese de – ve *ār-ti* yapısıyla oluştuğu ihtimali de düşünülebilir.

(40) **atari ar[ži]**: EUyg. bu ifade “Bilge Ātreya” karşılığındadır. Bilge Ātreya, “Taxila’da dünyaca ünlü bir hekimdir ve genellikle Āyurvedik risale olan *Carakasamhitā*’nın yazarı olarak tanımlanır.” (DDB).

(43) **yāk iç[gäk] [yek] y[el]pik**: Daha evvel *Maitrisimit*’te de *yāk içkāk yik yilpik* biçiminde tanıklanan bu yapı “Dämon, Vampir, Geist, Kobold || şeytan, vampir, hayalet, goblin” olarak tercüme edilmiştir (Geng, Klimkeit ve Laut, 1988, s. 323). Erdal, metinde geçen *yek* sözünün *ye-k* veya *ye-g* biçimiyle *iç-gäk* sözüne anolojiyle bir defaya mahsus bir yaratık adı olabileceğini ve bunun da şimdiye kadar *hapax legomenon* olması sebebiyle basit bir hata olarak kabul ettiğini belirtir (Erdal, 1991, s. 175). Bu metinde geçen örnek, sözcüğün *hapax* bir unsur olmadığını kanıtlar türdendir.

(47) **yıd [yıpar]**: Bu metin tamiri için krş. *yıd yıpar* “güzel koku₂, misk₂” (Şen, 2002, s. 354; Ölmez, 2017, s. 305).

(49) **ig t[oga]**: Bu metin tamiri için krş. *ig toga* “hastalık₂” (Şen, 2002, s. 115; Karaman, 2022, s. 176).

(55) **y(a)rlıkançuç[ı] [köñül]**: Bu metin tamiri için krş. *y(a)rlıkançuçı köñül* “merhamet (Skt. *karuṇā*)” (Wilkens, 2016, s. 1106b).

(62) **arsayan (oku: rasayan)**: EUyg. bu sözcük, Toharcanın A diyalektinde *rasāyam* “uzun yaşam iksiri” (Poucha, 1955, s. 255; Carling ve Pinault, 2023, s. 386a) şeklinde tanıklanmıştır. Sözcük esasen Skt. *rasāyana*’ya “iksir” (Monier-Williams, 1899, s. 869b; Wilkens, 2021, s. 568a) dayanır.

(66) **yelpik otu**: Daha evvelki EUyg. metinlerde tanıklanmayan bu ifade “şeytan / cin (çarpması) otu / bitkisi” olarak aktarılmıştır.

(68) **anu[k]**: Bu sözcüğün metindeki belirsiz yazımı sebebiyle okuma ve anlamlandırmaya ihtiyatla yaklaşılmalıdır.

(69) **äd asmak**: Burada *äd* sözcüğünün anlamı çok kesin görünmemekle birlikte bir tıp metni olması sebebiyle “sperm” (Wilkens, 2021, s. 95b) olmalıdır.

Sözlük ve Dizin

A

adıra “ayrıntılı” *kolu a. biltilär* (24)

agız “ağız” *a. +ı* (61)

altınc “altıncı” *a.* (64)

[a]nçulayu “bu şekilde” *[a]*. (74)

anta, anta “sonra, ondan sonra” *a. basa* (36); *a. temin ken* (23)

anu[k] “hazır” *a.* (68)

arsayan (oku: rasayan) < Toh. A *rasāyam* < Skt. *rasāyana* “yaşam iksiri” *a. katmak* (62)

arži, arži, ar[ži] < Soğd. *rz’y* < Skt. *ṛṣi* “bilge” *a.* (32); *atari a.* “Ātreya” (40), (56); *[atari] a.* (47)

asmak “artırma” *äd a.* (69)

- at** “ad” *a.* (77)
- atari, atari, [atari]** << Skt. *Ātreya* “Ātreya, Hint tıbbının büyükbabası” *a. arži* “Ātreya” (56); *a. ar[ži]* (40); [*a.*] *arži* (46)
- atl(ı)g** “adlı” *a.* (50)
- ay, [a]y** “ay” *kün a. [t(ä)ηri]* (10); *kün [a]. t(ä)ηri* (22)
- B**
- basa** “sonra” *anta b.* (36)
- baş** “baş” *b.+ın* (60); *üştün b.+katägi* (81)
- baştınkı** “ilk” *b.* (76)
- bäđük** “büyük” *b.* (68)
- bäg** “bey” *el han b.* (31)
- b(ä)lgülüg** “belli, görünür” *b. boltı* (22)
- beş** “beş” *b.* (68)
- beşinç** “beşinci” *b.* (61)
- bil-, bil-** “bilmek” *b.-müz* (35); *b.-miş* (78), (80); *b.-tilär* (24), (38)
- bilmäk, bilmä[k]** “bilme” *b.* (61); *ot äm b.* (41)
- bir** “bir” *b. täg* (32)
- bo** “bu” *b. yer suvda* (03); *b. yertinçü yer suv* (02)
- bol-** “olmak” *b.-[tı]* (16); *b(ä)lgülüg b.-tı* (23); *karangu b.-tı* (19); [*k*]üçlüg *b.-tı* (25)
- bögür** “böbrek” *b.* (68)
- Ä**
- äd** “sperm (?)” *ä. asmak* (69)
- äm** “ilaç, deva” *ot ä.* “ilaç₂” (41)
- ämlä-** “tedavi etmek” *ä.-gäli* (77); *ä.-miş* (72); *ä.-mi[ş]* (44)
- ämlämäk** “tedavi etme” *ä.* (64); *sigşil ä.* (67)
- äñilki, äñilki** “ilk olarak” *ä.* (78), (81)
- är** “insan” *ä.+niñ* (67)
- är-, är-** “yardımcı eylem, -dır; var olmak, mevcut olmak” *ä.-kän* (03); *ä.-ti* (34); *bilmüz ä.-tilär* (36); *yok ä.-ür* (04)
- ärdäm, ärdüm** “fazilet” *sä[kiz] [tör]lüg ä.* (78); *säkiz törlüg ä.* (80)
- ätöz** “beden” *ä.* (17)
- E**
- el** “ülke, devlet” *e. han bäg* (31)
- en-** “inmek” *kudı e.-tilär* (06)
- etil-** “yaratılmak” *e.-miştä* (07)
- H**
- han** “hükümdar” *el h. bäg* (31)
- İ**
- iç[gä]k** “vampir” *yäk i. [yek] y[el]pik* “şeytan, vampir, hayalet, goblin” (43)
- içürmäk** “içirme” *süt i.* (65)
- ig** “hastalık” *i. t[oga]* “hastalık₂” (49)
- igl[ä]mäk** “hastalanma” *karımak i. ölmäk* (35)
- inçä, inçä** “bu şekilde, tıpkı bunun gibi” *i.* (80); *i. kaltı* (40)
- inçi[p]** “böylece” *i.* (79)
- işlä-** “işlemek, çalışmak” *i.-[r]* *yelpik otı* (65)
- K**
- kaltı** “bu şekilde” *inçä k.* (40)
- kamag** “bütün” *k. yalñoklar* (20)

- karaygu** “karanlık” *k. boltu* (19)
karımak “hastalık” *k. igl[ä]māk ölmāk* (35)
katmak, katmak “katma, karıştırma” *arsayan k.* (62); *yelpik otı k. +ta* (66)
känç < Soğd. *knc ~ qnc* “embriyo” *k.* (64)
k(ä)rgäk “gerek; {-mIş} ile birlikte -mAlI” *bilmiş k.* (79), (80)
ken “sonra” *anta temin k.* (23)
kılmak “yapma, etme” *k.* (63), (63); *k.+ka* (69)
kim “ki” *ol k.* (76)
kolu “vakit” *k. adıra biltilər* (24)
köküz “göğüs” *k.+tä* (81)
kön[i] “doğru” *tüz k.* (75)
könül, [könül] “gönül” *k.* (73); *y(a)rlıkançuç[ı] [k].* “merhamet” (Skt. *karuṇā*) (56)
kudı “aşağı” *k. entilər* (06)
[k]üçlüg “güçlü” *[k]. boltu* (25)
kün, kün, kün “gün; güneş” *k. ay [t(ä)ḡri]* (10), *k. [a]y t(ä)ḡri* (22); *k.+intä* (21)
O
ol, ol “o, işaret sıfatı; -dIr, kopula” *o.* (26), (30), (76), (79)
on “on” *o.* (38)
o[r]d[o] “saray” *kün [a]y t(ä)ḡri o.+sı* (22)
ot, ot “ilaç, deva” *o. äm “ilaç2”* (41); *yelpik o.+ı* (66)
otaçı “hekim” *o.* (77)
Ö
ölmāk “ölüm” *karımak igl[ä]māk ö.* (35)
öz “kendi” *ö. yaş “hayat2”* (63)
S
sakın- “düşünmek” *ämlägäli s.-sar* (77)
säkiz, sä[kiz] “sekiz” *s. törlüg ärdäm* (79); *s. [tör]lüg ärdäm* (78)
s[äkiz]inç “sekizinci” *s.* (67)
sış “apse, yara” *s.* (59)
sigşil “yaşam gücü” *s. ämlämāk* (67)
suv, suv “su” *bo yer s.+da* (03); *yertinçü yer s.* “dünya2” (02)
süt “süt” *s. içürmāk* (65)
Ş
şast(i)r < Toh. A ve Toh. B *sāstār* < Skt. *śāstra* “Budist öğretisi metni” *ş.* (46)
T
talkın- “bükülmek, kıvrılmak” *t.-tı* (18)
täg “gibi” *bir t.* (32)
t(ä)ḡri, t(ä)ḡri, [t(ä)ḡri] “tanrı” *t.* (08); *t.+lär* (05); *kün ay [t].* (10); *kün [a]y t.* (22), *t. yerintäki* (33)
te- “demek, söylemek” *t.-p* (80)
tegm[ä] “denen, adli” *t.* (41)
temin “hemen” *anta t. ken* (23)
tınl(ı)g “canlı” *t.* (50)
t[oga] “hastalık” *ig t.* “hastalık2” (49)
törlüg, [tör]lüg “türlü” *säkiz t. ärdäm* (79); *sä[kiz] [t]. ärdäm* (78)
tutun- “tutunmak” *t.-gu[luk]* (29)
tüz “düz” *t. kön[i]* (75)

U**ulatu** “ve benzeri” *u.* (66)**Ü****ülüş-** “paylaşmak” *ü.-til[är]* (37)**üstün** “üstte, yukarıda” *ü. başkatägi* (81)**üzä** “ile” *ü.* (49)**V****viti** < Skt. *vidhi* “ritüel, tören” *v.+lär* (30)**Y****yalñok, yalñok, yalño[k]** “insan” *y.* (04), (34); *kamag y.+lar* (20)**yamamak** “onarma” *bögür y.* (69)**yañ** < Çin. 樣 *yang* “suret” *y.* (02)**y(a)rhlkançuç[ı]** “merhametli” *y. [köñül]* “merhamet” (55)**yaş** “yaşam, hayat” *öz y.* “hayat₂” (63)**yäk** < Orta Hintçe *yakkha* “şeytan” *y. iç[gä]k [yek] y[el]pik* “şeytan, vampir, hayalet, goblin” (43)**[yek]** “hayalet” *yäk iç[gä]k [y]. y[el]pik* “şeytan, vampir, hayalet, goblin” (43)**yelpik, y[el]pik** “goblin, cin türünde hayalet” *y. otı* (66); *yäk iç[gä]k [yek] y.* “şeytan, vampir, hayalet, goblin” (43)**yer, yer** “yer, yeryüzü” *y. suvda* (03); *y.+intäki t(ä)ñrilär* (05); *t(ä)ñri y.+i* (08); *t(ä)ñri y.+intäki* (33); *yertinçü y. suv* “dünya₂” (02)**yertinçü** “dünya” *y. yer suv* “dünya₂” (02)**yeti** “yedi” *y.* (68)**yetinç** “yedinci” *y.* (65)**yıd** “koku” *y. [yıpar]* “koku₂” (47)**[yıpar]** “koku” *yıd [y].* “koku₂” (47)**yok** “yok, mevcut olmayan” *yalñok y. ärür* (04)**yuk** “kalıntı” *y.+lar* (34)**Sonuç**

Eski Uygurcayla kaleme alınmış tıp konulu fragmanların filolojik neşrinin gerçekleştirildiği bu çalışmanın sonuçları şöyle sıralanabilir: (1) Bu çalışma ile şimdiye kadar neşredilmeyen Soğd kökenli Uygur harfleriyle yazılı 81 satır hacmindeki dört fragman neşredilmiştir. (2) Bu çalışmanın söz varlığı incelendiğinde 111 madde başı tespit edilmiştir. Bu madde başlarından 99’u (% 89.18) isim kök veya gövdesini oluştururken 12’si (% 10.81) fiil kök veya gövdesini oluşturmaktadır. (3) Metnin söz varlığında 8 (% 7.20) alıntı sözcük tespit edilmiştir. (4) Bu yazıyla beraber daha evvel Türk dilinin tarihî dönemlerinde belgelenmeyen *talkın-* “bükülmek, kıvrılmak” sözü tespit edilmiştir. (5) Yine EUyg. metinler için şimdiye kadar *hapax legomenon* olarak kabul edilen *yäk iç[gä]k [yek] y[el]pik* ifadesindeki *yek* sözcüğünden hareketle bu ifadenin geçtiği ikinci metinsel kaynağın tespit edildiği belirtilmelidir. (6) Bunun yanında bu metinlerde tespit edilen *atari arzi* “Bilge Ātreya” sözünden hareketle çalışmada Hint tıbbının etkisinin gözlemlendiği görülmektedir. (7) Bu yazıyla ilk kez neşredilen metinlerin hem Eski Uygurca araştırmalarına hem de Orta Asya Türk tıbbi incelemelerine kaynaklık edeceği açıktır.

Kısaltmalar

... ..	Metindeki hasarlı kısımları gösterir.
... ²	ikileme
DDB	Digital Dictionary of Buddhism
DLT	<i>Kaşgarlı Mahmud – Dîvânu Lugâti 't-Türk</i> , bk. Kaçalın ve Ölmez, 2023.
EUyg.	Eski Uygurca
krş.	karşılaştırınız
(P)	pothī deliği
Skt.	Sanskritçe
Soğd.	Soğdca
Toh. A	Toharcanın A diyalekti
Toh. B	Toharcanın B diyalekti
t.y.	tarih yok

Kaynakça

- Abudurexiti, B. (2013). 古代维吾尔语医学文献的语文学研究 *Gudai weiwu'er yu yixue wenxian de yuwen xue yanjiu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Minzu Üniversitesi, Pekin.
- Acar, H. V. (2022). Orta Asya Türk tıbbının Anadolu'ya bıraktığı miras. *Anadolu Tıbbı Dergisi*, 1(1), 19-31.
- [Arat], G. R. R. (1930). *Zur Heilkunde der Uiguren*. [I]. Berlin.
- [Arat], G. R. R. (1932). *Zur Heilkunde der Uiguren*. II. Berlin.
- [Arat], G. R. R. (1937). *Türkische Turfan-Texte. VII. Mit sinologischen Anmerkungen von Dr. Wolfram Eberhard*. Berlin.
- Bailey, H. W. (1953). *Medical plant names in Uigur Turkish*. Turan, O. (Ed.). *Mélanges Fuad Köprülü / 60. Doğum yılı münasebetiyle Fuad Köprülü armağanı* (s. 51-56). Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını.
- Batmaz, M. (2013). *Eski Uygur Türkçesinde tıp terimleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Carling, G. ve Pinault, G.-J. (2023). *Dictionary and thesaurus of Tocharian A*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford: Oxford at the Clarendon.
- Çelik, N. (2012). *Buddhist çevre Eski Uygur Türkçesi metinlerinde tabâbet*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Çetin, E. (2021). Uygurca *yel ig* üzerine. *International Journal of Old Uyghur Studies*, 3(2), 153-164.
- Davids, T. W. R. ve Stede, W. (1921-1925). *The Pali text society's Pali-English dictionary*. Oxford: Pali Text Society.
- Edgerton, F. (1953). *Buddhist hybrid Sanskrit grammar and dictionary. Vol. II: Dictionary*. New Haven: Yale University.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic word formation. Vol. I-II*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Gabain, A. von (1954). *Türkische Turfan-Texte VIII. Texte in Brāhmīschriřt*. Berlin.
- Geng, S., Klimkeit, H.-J. ve Laut, J. P. (1988). Das Erscheinen des Bodhisattva. Das 11. Kapitel der Hami-Handschrift der Maitrisimit. *Altorientalische Forschungen*, 15, 315-366.
- Gürkan, M. (2010). *Orta Asya'daki eski Türk tıbbının, başlangıçtan 14. yüzyıla kadarki döneme ait bilinen Türkçe tıp metinlerinde, tıp tarihi açısından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kaçalın, M. S. ve Ölmez, M. (2023). *Kaşgarlı Mahmud – Dîvânu Lugâti 't-Türk: Türk dilinin ilk Sözlüğü*. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Karaman, A. (2022). *Eski Türkçede ikilemeler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Knüppel, M. (2013). *Alttürkische Handschriften Teil 17: Heilkundliche, Volksreligiöse und Ritualtexte*. Stuttgart: Franz Steiner.
- Maue, D. (1996). *Alttürkische Handschriften Teil 1: Dokumente in Brāhmī und Tibetischer Schrift*. Stuttgart: Franz Steiner.
- Maue, D. (2008). An Uighur version of Vāgbhata's Aṣṭāṅgahrdayasaṃhitā. *Asian Medicine*, 4, 113-173.
- Maue, D. (2015). *Alttürkische Handschriften Teil 19: Dokumente in Brāhmī und Tibetischer Schrift Teil 2*. Stuttgart: Franz Steiner.
- Maue, D. ve Sertkaya, O. (1986). Drogenliste und Dhāraṇī aus dem 'Zauberbad der Sarasvatī' des uigurischen Goldglanzsūtra (Teil I). *Ural-altaische Jahrbücher*, 6, 76-99.
- Maue, D. ve Sertkaya, O. (1991). Drogenliste und Dhāraṇī aus dem 'Zauberbad der Sarasvatī' des uigurischen Goldglanzsūtra (Teil II). *Ural-altaische Jahrbücher*, 10, 116-127.
- Monier-Williams, M. (1899). *A Sanskrit-English dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- Ölmez, M. (1996). Süryanî harfli Eski Uygurca bir tıp metni. 3. *Uluslararası Türk dil kurultayı* (s. 815-820). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ölmez, M. (2017). Eski Uygurca ikilemeler üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 65(2), 243-311.
- Poucha, P. (1955). *Institutiones linguae Tocharicae. Pars I: Thesaurus linguae Tocharicae dialecti A*. Praha: Státní Pedagogické Nakladatelství.
- Röhrborn, K. (1977-1998). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien 1-6*. Wiesbaden: Steiner.
- Röhrborn, K. (2010). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung. I. Verben. Vol. 1: ab- - äzüglä-*. Stuttgart: Steiner.
- Sertkaya, O. F. (2021). Göz hastalıkları ve tedavileri üzerine Eski Uygurca sūtra'lardan parçalar. *Journal of Old Turkic Studies*, 5(2), 380-392.
- Şen, S. (2002). *Eski Uygur Türkçesinde ikilemeler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Tokyürek, H. (2021). *Eski Uygur Türkçesinde tanrısal insan anatomisi ve fizyolojisi*. Kayseri: Kimlik.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uygurcanın el sözlüğü: Eski Uygurca – Almanca – Türkçe*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.
- Zieme, P. (1999). *Einige neue medizinische Textfragmente der alten Uiguren*. Hahn, M., Schetelich, M. ve Wyzlic, P. (Eds.). *Studia Tibetica et Mongolica (Festschrift Manfred Taube)* (s. 325-340). Swisttal-Odendorf: Indica et Tibetica.
- Zieme, P. (2007). Notes on Uighur medicine, especially on the Uighur Siddhasāra tradition. *Asian Medicine*, 3, 308-322.
- Zieme, P. (2013). Knüppel, Michael: *Alttürkische Handschriften. Teil 17. Heilkundliche, volksreligiöse und Ritualtexte*. Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2013. (Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland, Band XIII, 25), *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 66(4), 489-494.

Elektronik Kaynakça

- DDB = Digital Dictionary of Buddhism, www.buddhism-dict.net (Erişim tarihi: 27.11.2023).
- Turfanforschung: Digitales Turfan-Archiv. (t.y.). *Mainz 353 [T II D 177-1] (ön sayfa)*. Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften. 27 Kasım 2023 tarihinde https://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0353_seite1.jpg adresinden edinilmiştir.

-
- Turfanforschung: Digitales Turfan-Archiv. (t.y.). *U 116 [T II K x 12] (A sayfası)*. Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften. 27 Kasım 2023 tarihinde <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u0116seite1.jpg> adresinden edinilmiştir.
- Turfanforschung: Digitales Turfan-Archiv. (t.y.). *U 116 [T II K x 12] (B sayfası)*. Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften. 27 Kasım 2023 tarihinde <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u0116seite2.jpg> adresinden edinilmiştir.
- Turfanforschung: Digitales Turfan-Archiv. (t.y.). *U 238 [T II D 177; Glas: T II D 177 g] (ön sayfa)*. Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften. 27 Kasım 2023 tarihinde <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u0238seite1.jpg> adresinden edinilmiştir.
- Turfanforschung: Digitales Turfan-Archiv. (t.y.). *U 238 [T II D 177; Glas: T II D 177 g] (arka sayfa)*. Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften. 27 Kasım 2023 tarihinde <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u0238seite2.jpg> adresinden edinilmiştir.
- Turfanforschung: Digitales Turfan-Archiv. (t.y.). *U 239 [T II D 177; Glas: T II D 177 X] (A sayfası)*. Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften. 27 Kasım 2023 tarihinde <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u0239seite1.jpg> adresinden edinilmiştir.
- Turfanforschung: Digitales Turfan-Archiv. (t.y.). *U 239 [T II D 177; Glas: T II D 177 X] (B sayfası)*. Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften. 27 Kasım 2023 tarihinde <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u0239seite2.jpg> adresinden edinilmiştir.
- Ünal, O. (2023, 26 Kasım). Mainz 342 [T II 638]. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Katalogisierung der Orientalischen Handschriften in Deutschland. https://orientkohd.dl.uni-leipzig.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001351
-